

STOPY VZÁJEMNOSTI ČESKÝCH A UHERSKÝCH JEZUITŮ V KATALOZÍCH UHERSKÝCH JEZUITSKÝCH KNIHOVEN ZE 17. STOLETÍ

Eszter Kovács

Na jaře tohoto roku jsem obhájila svou dizertační práci s názvem *Česká jezuitská provincie a Uhry do zrušení řádu v roce 1773*. Za cíl své dizertační práce jsem si vytyčila shrnutí dějin kontaktologie mezi českými a uherskými jezuiti. Moje přednáška navazuje na téma dizertace, ráda bych mluvila o tom, jak je možné nahlížet na česko-uherské kontakty na základě knižních katalogů uherských jezuitských kolejí v 17. století. Zkoumala jsem knižní katalog sedmi kolejí, a to v Trnavě, v Košicích, v Užhorodu, v Prešpurku, v Sárospataku (Blatenském potoce), Kláštore nad Znievom a v Kluži. Pátrala jsem po knihách, které byly vydané na území české jezuitské provincie (sem patří Čechy, Morava a Slezsko), jejichž autorem byl Čech nebo jejichž obsah souvisí s územím české jezuitské provincie.

Od začátku 17. století pozice jezuitského řádu v Uhrách trvale sílila. Od dvacátých let bylo poměrně rychle založeno mnoho nových kolejí a misijních stanic a od roku 1635 fungovala i univerzita v Trnavě. Nové školy a misie potřebovaly kvalitně vzdělané učitele a kněze, a proto se začali stěhovat zpět do vlasti uherští jezuité, kteří byli na studiích v cizině. Do roku 1623, kdy vznikla samostatná česká jezuitská provincie, byla Morava velmi populárním místem, kam uherští jezuité přijížděli za vzděláním, jednalo se zejména o noviciát v Brně a o univerzitu v Olomouci. Méně vyhledávaným, ale zároveň významnějším místem v českých zemích byla kolej v Praze. Lze říci, že většina dobře vzdělaných uherských jezuitů žila v českých zemích nejméně několik let, což jim umožnilo lépe poznat českou literaturu a vědeckou práci a díky čemuž měli k dispozici knihy vydané na území české jezuitské provincie. Krom uherských jezuitů, kteří žili v českých zemích, zprostředkovali vzájemné kontakty i čeští jezuité žijící v Uhrách. Na počátku 17. století byl jejich počet velmi malý, ale po založení university v Trnavě a dalších nových kolejí, začal jejich počet stoupat, ve větších kolejích, jako například v koleji trnavské, košické nebo přešpurské, žilo vždy několik jezuitů, pocházejících z území české provincie. Můžeme předpokládat, že tyto styky mají stopy v knižní kultuře uherských jezuitů.

V každé jezuitské koleji byla knihovna, ale neznáme knižní katalog všech knihoven. Ze 16.-17. století známe katalog knih z koleje trnavské, košické, pre-

špurské a klužské. Z počátku 18. století známe dále katalogy jezuitské knihovny v Užhorodu, Sárospataku (Blatenském potoku) a Klášturu nad Znievom, které většinou obsahují knihy ze 16.–17. století, tyto katalogy můžeme využít jako prameny knižní kultury 17. století.

Nejstarším je katalog v klužské koleji z období mezi roky 1579 a 1604.¹ Tento katalog neobsahuje žádná bohemika. V této době udržovalo Sedmihradsko velmi úzké styky s Polskem, s ostatními zeměmi však ne. Mnoho mladých sedmihradských jezuitů studovalo v českých zemích, ale po skončení studií se vzhledem k politické situaci nemohli vrátit do své vlasti. Z českého území přišlo jen málo jezuitů, a to pouze Poláci ze Slezska.² Knižní katalogy potvrzují, že v této době klužská kolej ještě styky s českými jezuiti nenavázala. Bohemikální knihy jsem neobjevila ani v Sárospataku, tam byla jen menší knihovna (74 svazků) s nejdůležitějšími knihami, jako například knihy s pedagogickým obsahem a knihy vztahující se k misijní činnosti. V okolí této koleje žili Maďaři, kteří nemluvíli česky, tak nepotřebovali české knihy.³

V katalogu v Klášturu nad Znievom můžeme nalézt dvě české knihy, *Konfessy Katholická* od Jakuba Horčického z Tepence,⁴ *Cvičení v Dokonalosti* a *Ctnostech Křesťanských* od Alphonse Rodrigueze,⁵ a další čtyři cizojazyčné tisky, vydané na území české jezuitské provincie.⁶ I v koleji v Užhorodu najdeme pouze

¹ Katalog jezuitské knihovny v Kluži (Kolozsvár) byl vydán knižně: *Erdélyi könyvesházak I. Jakó, Klára: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója* (1579, 1604). (Bibliotheken in Siebenbürgen I. Die Geschichte der ersten Universitätsbibliothek in Klausenburg und die Rekonstruktion ihres Bestandes.) (ed./Hrsg: Monok, István) Szeged [Segedin] 1991.

² Známá jsou pouze tři jména: Michael Villerius, (*Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Iesu. I.-XI. collegit et edidit Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1978–1995. I. 428, 819. dále jenom *Catalogi*), Balthazar Gerochius (*Catalogi...* I. 674.), Petrus Szydłowski (*Catalogi...* I. 794.), Villerus a Gerochius pocházejí ze Slezska. Szydłowski byl „moravus“, ale vstoupil do řádu v Poznani a žil v Polsku. I podle jeho jména můžeme předpokládat, že to byl pravděpodobně Polák.*

³ Katalog knihovny Blatenského Potoka/Sárospataku byl vydán knižně: *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár* (ed. István Monok, András Varga), Szeged [Segedin] 1990. (Dále jenom: *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.*) 239–240.

⁴ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 252. „Konfessy Katholická, Praha, 1609.“ viz Knihopis 03157.

⁵ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 251. viz Knihopis 14862.

⁶ „Ardechín Richardi S. J. Theologia quadripartita Praegae 1678. ... Hebdomas Sancta Pij authoris. Praegae 1683. ... Paulowski Daniel S. J. locutio Dei ad Cor religiosi [dvakrát] Praegae 1682. ... Wajen Joannis affectus pij Olomucij 1670.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 250–251.

jedno bohemikum, a to knihu Bohuslava Balbina *Examen Melissaem*,⁷ zde však byla pouze menší kolej s velmi skromně vybavenou knihovnou.

K větším kolejím patřily i větší knihovny. Nejbohatší materiál je v Trnavě, ale poměrně velký počet bohemik můžeme nalézt i v katalogizích koleje přešpurké a košické. V Trnavě v roce 1690 bylo více než sto knih vydaných na území české provincie, z nich bylo 22 knih psáno česky, v Košicích je ze třiceti bohemikálních knih osm psáno česky a v Prešpurku ze 36 bohemikálních knih bylo v českém jazyce napsáno sedm.⁸ Většinu těchto knih je možno identifikovat podle *Knih-*

⁷ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 281. viz Knihopis 00942a.

⁸ Na území zemi Koruny české vydané, česky psané knihy v **Košicích** (popis knih je podle knižního vydání pramenu [*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.-II.*], beze změn) „Evangelia Bohemica cum Cantionibus in fine. Praga 1622. [Knihopis 02286] ... Hoc fac et vives seu Preparatio ad mortem. Praga 1644. [Knihopis 15668] ... Evangelia Dominicalia et Festiva. Olomouci... 1661. ... Itinerarium Sacrae Scripturae. (Praha) 1592. [viz: Knihopis 01361] ... Biblia Sacra. 1556. [Knihopis 01102] ... P. Alphonsi Rodericij Czroicenj zo dotonalostj annostech Krestianstich. Praga 1663. [Knihopis 14862] ... Postilla Bohemica Super Evangelia totius annj. Praga 1667. [Knihopis 15253] ... 1677 Praga (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 86.)“; v **Prešpurku**: „Johannes Ferus Postilla Bohemica Tomus 1–2. 1575. [Knihopis 02450] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 223.) Johannes Ferus Postilla Bohemica Tom(us) 1–2. Praga 1575. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 109.) ... Evangelia Bohemica ... Orationes Bohemicae [2 svazek, ale nejsou stejné] ... Conciones Bohemicae ... Testanentum Novum Bohemicum ... Dictionarium [Bohemico-latinum] Olomucij 1562. [Knihopis 01813] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 223.)“ v **Trnavě**: „Evangelia Slavonica [bohemica?] Olomouc 1685. ... Eusebius Pamphilus Historia bohemice Praga, 1594. [Knihopis 02390] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig II. Nagyszombat* (ed. Monok István) Szeged [Segedin] 1997. dále pouze jako: *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 222.) ... Marchantii Catechismus Bohemice Praga 1673. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 271) ... Valentinus Leuchtij Vitae SS. Bohemiae, Praga, 1624.“ [dvakrát] [Knihopis 04822] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 106.) ... Scala Spiritualis Bohemice Olomouci, 1652. ... Sales Franciscus Libellus Spiritualis Bohemice 1657. [Knihopis 02572] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 319) ... Vitae Sanctorum totius anni bohemice Praga, 1625. [dvakrát] [Knihopis 04822] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 337.) ... Hieronimus Drexel: Phäton Bohemice Praga 1637. [Knihopis 02098] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 70.) ... Terentius auctore formulae colloquiorum selectae germano-bohemolatina 1550. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 141.) ... Thomae á Kempis Bohemiae Praga, 1640. [dvakrát] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 144.) ... Arnoldi Thobiae Precatoribus Bohemicus, Praga, 1677. [Knihopis 00261] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 168.) ... Biblia bohemica, Praga 1549 [Knihopis 01101] ... Bohemica grammatica, Praga 1667. [Knihopis 04307] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 187.) ... Christiana Veritas slavonice Praga 1678. [Knihopis 03293] ... Chronica Bohemica Praga 1578. ... (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 207.) ... Dictionarium Bohemico-latinum, Olomouci 1560. [Knihopis 01812] ... Dictionarium latino-bohemicum Praga 1579. [Knihopis 02402] ... H. Drexel: de Vitiis bohemice Praga 1637. [Knihopis 02106] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 215.) ... Lancij Nicolaus: De Coadjutoribus temporalis bohemice, Praga 1665. [viz: Knihopis 04762] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 261.) ... Rodriquez Alphonsi S. J. Coadjutoris Vita bohemice Praga 1665. [viz: Knihopis 17602] ... Rodriquez Alphonsi S. J.

pisu, známa je i jejich exemplář. Menší část identifikovat možné není vzhledem k tomu, že v katalogu není o těchto knihách uveden dostatek údajů. Například v Prešpurku byly u mnohých svazků uvedeny pouze minimální údaje, například „*Orationes bohemicæ, Biblia Bohemica, Evangelia bohemica*“⁹ bez roku a místa vydání, nebo v košickém katalogu je uveden záznam „*Pragae 1677*“ bez uvedení názvu i autora knihy. Z těchto údajů nelze soudit, jak byly zamýšleny. Existuje i několik záznamů, které jsou zapsány správně, známe jejich autora, název, rok a místo vydání a často i rozsah, ale Knihopis je neobsahuje a do dnešních dnů se nedochoval žádný exemplář těchto tisků.

Témata českých knih v jednotlivých knihovnách jsou relativně podobná. V každé z těchto čtyř kolejí můžeme najít českou bibli nebo alespoň Nový zákon. Většina ostatních knih patří k žánru duchovní literatury. V knihovně prešpurské a na trnavské koleji byly i slovníky, v Trnavě byl i exemplář české gramatiky Jiřího Konstance, díky čemuž měli jezuité v této koleji a jejich studenti možnost také naučit se český nebo své jazykové znalosti zdokonalit.

Mnohem bohatší je skupina cizojazyčných bohemik. V katalogích nalezneme hodně tisků, které byly vydány na českém území, ale jenom jejich menší část je původem od českých autorů. Významnou součástí katalogů jsou i mezinárodní učebnice a literární díla, která byla populární v celé Evropě, například učebnice Emanuela Alvareze,¹⁰ kniha Edmunda Campiana, dramata Terentia, díla Becana, pravidla jezuitského řádu atd. Tyto knihy byly pro každou vzdělávací instituci nezbytné, a pokud chyběla jejich domácí vydání, pak byly kupovány v cizině. Z českých zemí byla opatřována díla v celé Evropě známých učenců, kteří žili v Čechách, jako například Johannes Kepler¹¹ a Tycho de Brache.¹²

Exercitium perfectionis bohemicæ Pragae 1664. [dvakrát] [viz: Knihopis 14862] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 303.) ... Krestianski a nabozne (?) ... Holomuci impressus Sebastiani Munsteri de Horologijs Principis (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 135.)“

⁹ *Magyarországi jezsuita könyvtárak* 1. 223.

¹⁰ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 166.

¹¹ Trnava: „Keplerus Mathematicus Auctor, Pragae, 1606. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 100.) ... Astronomia Nova Pragae 1609. 252. ... Kepler: De Stella Nova Pragae 1606. [dvakrát] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 252.)“

¹² Trnava: „Tychonis Brahe Astronomiæ instauratæ progymnasmata Vraniburgi Daniae- Pragae 1603.; (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 141.) ... Tycho de Brache Astronomia instaurata, Pragae, 1603. ... (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 176.)“

Mezi bohemy dle územní příslušnosti jsou i díla uherských autorů, kteří svá díla vydávali v Čechách, například Johannes Nádasi,¹³ jehož díla byla populární v celé Evropě a často byla tištěna i v českých tiskárnách. Dalším uherským autorem, který si nechal svá díla tisknout na českém území, byl uherský biskup Bálint Lépes. Jeho díla vycházela v české tiskárně maďarsky a můžeme předpokládat, že tomu tak bylo na jeho objednávku.¹⁴

Nejzajímavější skupinou záznamů jsou knižní záznamy knih českých autorů. Velmi oblíbeným autorem byl i v Uhrách Bohuslav Balbín. Populární byly jeho práce o mariánských poutních místech a jeho sbírka básní *Examen melissaeum*.¹⁵ Jeho nejdůležitější díla, jako například *Epitome rerum bohemicarum* nebo *Miscellanea Regni Bohemiae*, nejsou v katalogizích uvedena, ale z uherské jezuitské historické a hagiografické literatury víme, že tyto knihy byly dobře známé. Velmi známým autorem byl český kapucín Valerián Magni, jeho apologetické práce nacházíme v knihovnách největších kolejí,¹⁶ přestože je známo, že Magni neměl s jezuitou dobré vztahy. Pouze v Trnavě nalezneme i knihu, která byla sepsána proti němu, na ochranu jezuitského řádu.¹⁷ Ze soudobých katolických autorů četli uherští jezuité díla Matěje Tannera o jezuitském mučedníkovi (v tomto

¹³ Trnava: Nádasi Johannes: „Seraphinus divini amoris Praegae 1666. Annus hebdomadarum coelestium Praegae 1663. [dvakrát]“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 276.; Košice: „Ioannis Nadassi: Annus Hebdomadarum Coelestium. Praegae 1663.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 60.

¹⁴ Trnava: Valentin Lépes: „Az halando es iteletre menendő telleyes emberi nemzetnek fenyés tüköre Praegae, 1616;“ *(Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 146) ... Lépes Valentini Episcopi Nitrensis Contriversiae ungarice Praegae 1617. *(Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 259.) ... Lépes Valentini Speculum morientum ungarice, Praegae 1616. *(Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 261.)“

¹⁵ Díla Balbína uvedena v katalogizích: Trnava: „Ernestus Archiepiscopi Pragensis Vita Praegae 1664.; *(Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 221.) ... Historia Beatissimae Virginis Turzanensis, Coloniae, 1658. ... Diva Wartensis, Praegae, 1655.; *(Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 180.) Aloisius Bohuslaus S. J. de Humaniorum disciplinis *(Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 166; 150.)“ Užhorod: „Examen melissarum“ *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 281.); Košice: „Alosij Balbini Examen melissarum. Praegae 1663. *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 282.) ... Bohuslaj Balbinj S. J. Wartensis B. V. Maria. Praegae 1655. *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 188.)“

¹⁶ Díla V. Magni v uherských katalogizích: Košice: „Valeriani Magni De Aatholicorum credendi regulae iudicium. Praegae 1631.“ *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 78.) Prešpurk: „Valerianus Magnus Regula Credendi ... Viennae 1641 ... Valerianus Magnus Iudicium Cath(olicum) et Aath(olicorum) regula credendj ... Uiennae 1641.“ *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 166.) ... Valerianus Magnus De Aatholicorum credendi regula Praegae 1628. *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 211.) ... Valerianus Magnus De regula Crede ... Praegae 1628. *(Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 106.)“ Trnava: „Valerian Magni: De acatholicorum credendi regula Praegae 1631.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 334.

¹⁷ „Apologia pro Societatis IESU, contra Valerianum Magnum Capucinum“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 163.

díle psal i o uherských jezuitech, jako například košickém mučedníkovi)¹⁸ a díla Jana Tomáše Pešiny. Zvláštní je to, že vlastnili jeho díla o dějinách pražské kapituly,¹⁹ ale neměli k dispozici jiné jeho knihy, jako například *Ucalegon* nebo *Mars Moravicus*, tedy knihy, které vykazují vysokou míru česko-uherské vzájemnosti. Ze starších historiků uherští jezuité rádi četli kroniku Dubravia,²⁰ uherští historici s oblibou využívali jeho kroniku i v pozdějším období. Mezi českými autory nalezneme i protestanty. I mezi jezuitu byla velmi populární kniha Pavla Stránského o českém státě²¹ a pedagogická díla Jana Amose Komenského.²²

Pro česko-uherské styky je důležitá skupina knih, které pojednávají o zeměpisu českých zemí,²³ o českých svatých²⁴ a spisovatelích²⁵ nebo mají vztah k českým kolejm²⁶ nebo k výjimečným osobám z řad českých jezuitů.²⁷

¹⁸ Trnava: „Tanner Matthias: Societas Jesu ad sanguinem usque militans Pragae 1675.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 327.

¹⁹ Trnava: „Pragensis Ecclesia sancti Viti Maiestas et gloria Pragae 1673.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 288.

²⁰ Prešpurk: „Johannes Dubrauius Historia Bohemica Basiliae 1575. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 123, 196.) ... Johannes episcopus Olomouensis Historia Boemiae 1552. [Knihopis 02132] (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 222.)

²¹ Trnava: „Bohemiae descriptio Pauli Stranskij Lugduni, 1643.“ [Knihopis 15740] *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 181.

²² Trnava: „Comenius Seminarium linguarum Leutschouiae 1655.; (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 203.) ... Comenius: Orbis sensualium (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 205.)“ Košice: „Comenij Ianua aurea reserata linguae latinae. Roterodami 1644. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 31.) ... Ioannis Amos Comenij Orbis Sensualium pictus Trilinguis. Norinbergae a. 1669. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 57.)“

²³ Trnava: „Jordani Thomae de Aquis salubribus in Moravia et Bohemia 1580.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 248.

²⁴ Trnava: „Valentinus Leuchtij Vitae SS. Bohemiae, Pragae, 1624.“ [dvakrát] [Knihopis 04822] *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 106.

²⁵ Trnava: „Bohemicarum rerum antiqui scriptores Hannoveriae, 1602.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 182.

²⁶ Trnava: „Vadingi Petrus: Apologia pro collegio S. J. pragensis Nissae 1634.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 334.; „Pragensis Universitatis Encomia Pragae 1672.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 288.; „Pragensis Collegij S. J. Bohemiae Poetice celebrata Pragae 1627.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 289.; „Societas JESU defensa á proscriptioe é Bohemia Viennae 1618.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 314.; Prešpurk: „Ferdinando 3. Collegium Pragense Pragae 1627.“ *Magyarországi jezsuita könyvtárak I.* 133.

²⁷ Trnava: „Lancicij Nicolaus: Meditationes pars 1. Pragae 1667. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 261) ... Stredonius Martini Vita Pragae 1673. (*Magyarországi jezsuita könyvtárak II.* 318.)“

Z katalogů můžeme zjistit, že se v 17. století v knihovnách větších uherských jezuitských kolejí nacházely významné sbírky bohemik. Nemůžeme však bez samotných exemplářů zjistit, odkud tyto knihy pocházely. Pátrání po dochovaných exemplářích těchto knih je druhým stupněm v procesu bádání. Je možné, že je uherští jezuité zakoupili nebo dostali od českých jezuitských kolejí, nebo že si je s sebou brali ti jezuité, kteří odcházeli z území české provincie, nebo kteří zde studovali nebo vyučovali. Odpověď na tyto otázky můžeme získat z pose-sorských záznamů. To je úkol pro budoucnost. Prvním stupněm tohoto bádání byl sběr seznamu bohemik, která mohla mít vliv na uherskou jezuitskou kulturu.